

- Касиеттүү өкүмдарым, башымды алсаң аларсың, бирок эки ооз сөзүмдү угаарсың, - дейт жүз ашкан Даркан карыя. - Май кол, сүт кол заманды да көрдүк. Ал күндөр да өттү... Карын ачып, көңүл азган күндөрдү да башыбыздан кечирип жатабыз, бул күндөр да өтөр... Батпаган күн болбос, атпаган таң болбос, өлбөгөн жан болбос, түшпөгөн хан болбос... Ачкан курсак тоюнар, арык семирер. Ушул күндөр да өтөр... Буурадай сан кетер, булкунган жан кетер... Ага эмне теригип, акыйкат айтканды неге жемелейсиң, ханым. Менин айтарым ушу: «Бул күндөр да өтөр дегеним» - Кедейлиги кемтик болгон бей-бечараларга бу күндөрүнө өкүнүп, мөгдөбө, жарык таң атар, жаркыраган күн келер, кардынар тоюнар заман да келер дегеним... А кийген кийимине мактанып, ичкен ашына семирп, тагдырына ыраазы болуп, тыңып, тоюнуп калган, өзүнөн башканы адам санабаган, эсирип эли-журтун тааныбай калган, адам сапатынан кеткен жакшыларыңа: «бул күндөр да өтөр, эсиңе кел, элиң менен бирге бол», дегеним. Айыбым болсо, өзүң өкүмүңдү чий. Кессең башым мына, өкүмдарым...

Угуп турган хан ойлуу тунжурады. Ага кошулуп, айланадагы мыктылары тунжурады. Баш көтөрүп эч ким эч нерсе дебеди. Баягы «бу куу сакалдын башын алам» - деп турган жасоол да үн дей албады.

Хан буйругу адилет угулду. Кыйындыкта бей-бечараларга бел болуп, эртеңки күнгө көзүн ачып үмүт менен караткан, а эсиргендерди эсине келтире сөз айткан Даркан карыянын башына азаттык берди. Ал тургай, өз сарайына кеңешчи кылып алды. Анын башын алып, көзүн тазалоого ашыккан далай эсиргендер энчисин алып, эстери-не келди...

**Токтомаматов
Алмазбек
Даткабекович**

Кыргыз билим берүү академиясынын президенти, педагогика илимдеринин кандидаты

ПОЛЬШАДАН АЛЫНГАН САБАКТАР ЖЕ БИЛИМ БЕРҮҮНҮ ЖАКШЫР- ТУУ ЖОЛДОРУ

Кыргызстандан атайын топ 2015-жылдын 21-июлунан 26-июлуна чейин Польша мамлекетине барып келдик. Иш сапардын максаты Польшанын билим берүү системасы жана ачык билим берүү ресурстары жаатындагы алдыңкы тажрыйбасы менен таанышуу эле.

Бүгүнкү күндө дүйнөдө ачык билим берүү ресурстары (анын ичинде электрондук да) жаатында дүйнөдө Польша менен Бразилия зор ийгиликтерге жетишүүдө. Мурда социалисттик жолду басып өтүп, бир системада болгондугун, кайсы бир деңгээлде жакындык бар экендигин эске алуу менен, иш сапар үчүн Польша тандалып алынды. Экинчиден, Польша акыркы кезде билим берүү системасында зор реформаларды ишке ашырып, эл аралык PISA баалоо системасында 2000-жылдан бери ири ийгиликтерге жетип, акыркы орундардан 12-орунга көтөрүлө алган өлкө, Европада билим берүүнүн сапаты боюнча 5-орунда турат.

Анда Польшанын билим берүү системасы тууралуу азыноолак сөз.

Алгачкы 3 жыл (0-3 жаш) балдарды эрте жашынан өнүктүрүү борборлору деп аталып, алар үчүн Билим берүү министрлиги жооптуу эмес. Үч жаштан баштап балдар бакчага алынат, 5 жаштан баштап балдар бакчада толук күн болушат. Бакчаларга балдардын 70%дан ашыгы тартылган.

Польшада балдарды мектепке даярдоо программалары да кеңири жайылган. 2004-жылдан баштап 6 жаштагы балдар мектепке даярдоо программаларына тартылса, 2011-жылдан тарта 5 жаштан мектепке даярдоо ишке ашып келет.

Башталгыч мектепке мурда балдар 7 жаштан алынса, кийинки кезде 6 жаштан алына баш-

тап, учурда ал 6 жыл, буга чейин башталгыч билим берүү 8 жыл болгон. Башталгыч мектеп 2 бөлүктөн (1-3-класстар, 4-6-класстар) турат. Биринчи баскычта өз-өзүнчө окуу предметтери болбостон, алар жуурулушкан (интеграцияланган) окуу предметинен турат, экинчи баскычта өз алдынча окуу предметтери бар. Башталгыч мектеп өзүнчө имаратта, бакчанын имаратында же жалпы мектепте бөлүк катары болот. Башталгыч мектепти бүткөндөр тест тапшырышат.

Башталгыч мектептен кийинки 3 жыл гимназия деп аталып, аны бүтүрүүчүлөр сынак беришет да, анын натыйжасына жараша үч багытта окуусун улантса болот:

1) Орто мектеп, ал 3 жыл, аны бүтүргөндөр сынак тапшырып, бүтүрүү аттестатына (матура) ээ болушат.

2) Кесиптик-техникалык окуу жайы (училища), аны аяктагандар бүтүрүү аттестатын алышпайт.

3) Техникум, мында бүтүрүү аттестатын да, кесип да алышат, ал төрт жылга созулат.

Андан кийин жогорку билим кетет.

Польшада жеке менчик мектептер көп. Бул мектептер билим берүүнүн мамлекеттик стандартын аткарышса, мамлекеттен толук дотация алышат.

Польшанын мектептик билим берүү системасындагы бизге үлгү боло турган айрым алгылыктуу жактарына кыскача токтолуп кетсем.

1. Мугалимдерди колдоо.

Бул маселе Польшада жакшы жолго коюлган. Мугалимдер төрт категорияда болушат.

1) Стажер мугалим (болжолдуу 9 ай)

2) Контракт менен иштөөчү мугалим (болжолдуу 3 жыл)

3) Дайындалган мугалим (болжолдуу 3 жыл)

4) Дипломдуу мугалим (болжолдуу 3 жыл)

Кийинки деңгээлге өтүү үчүн атайын комиссиялар жана тышкы эксперттер иштешет. Ар бир деңгээл ар башка субъектилер тарабынан таанылат, буга жараша комиссиялардын курамы да ар башка болот. Дипломдуу мугалим деңгээлине жетүү үчүн болжолдуу 10 жыл талап кылынат.

Жөндөмдүү, таланттуу дипломдуу мугалимдер «Профессор мугалим» наамын жана аны менен бирге 6 айлык эмгек акы суммасында акча каражатын бир жолу алалышат. Алар ошондой эле өз предметтери боюнча эксперт да боло алышат. Бул наам жыл сайын Мугалимдер күнүндө (14-октябрь) болжолдуу 20 мугалимге берилет.

2. Адистикти өркүндөтүү.

Кыргызстанда мугалимдер 5 жылда бир

жолу адистикти жогорулатуу курсунан өтүүгө милдеттүү, ал эми Польшада мугалимдер кайсы бир мезгил ичинде курстардан өтүүгө милдеттүү эмес. Ага карабастан, мугалимдердин адистигин өркүндөтүү абдан жандуу, жигердүү да өнүгүүдө. Акыркы маалыматтар боюнча Польшада ийгиликтүү иштеп жаткан 494 адистикти жогорулатуу борбору, андан сырткары 728 психологиялык-педагогикалык кеп-кеңеш берүүчү кызмат, 278 педагогикалык китепкана бар. Бул түзүмдөр бири-бири менен абдан тыгыз кызматташтыкта иштешет.

Адистикти жогорулатуу жаатында бир типтүү, окшош система жок. Адистикти өркүндөтүү менен Билим берүү министрлигине караштуу атайын түзүмдөр да, жергиликтүү бийлик органдары да, өкмөттүк эмес уюмдар да алектенишет. Мында чыныгы атаандаштык сезилет.

Ушул жылдан баштап Польша адистикти жогорулатуунун жаңы системасына өтүүдө. Ага ылайык, мурдагыдай жеке мугалимдердин адистигин жогорулатууга эмес, бүтүндөй мектептин дараметин жогорулатууга басым жасалат. Бул олуттуу жаңылык болуп саналат. Анткени, жеке мугалимдин адистигин жогорулаткан учурда аны директор да, окуу бөлүмүнүн башчысы да, ал тургай, кесиптештери да түшүнбөй, карама-каршылык жаралган учурлар бар. Билимин өркүндөткөн жалгыз мугалим үйрөнгөндөрүн тажрыйбасына киргизүүдө тоскоолдуктарга учурайт, аны башкалар түшүнүшпөйт. Анткени алар өздөштүрүп үйрөнгөндү башкалар биле беришпейт, алар бул адистикти жогорулатуу курстарынан өткөн жок да.

Польшада Билим берүү министрлигине караштуу Борбордук экзамендик комиссия бар. Жер-жерлерде анын 8 округдук бөлүмү жыл сайын бардык мектептердеги башталгыч мектепти (6-классты) бүткөн балдардан тест (текшерүү иштерди) жана 9-классты бүткөн балдардан стандарттын негизинде сынак алат. Алтынчы классты бүткөндөрдөн алынган тест балдардын андан аркы окуусуна таасир этпейт, бирок тогузунчу класстан кийинки экзамен балдардын окуусун андан ары улантуусуна таасир этет.

Бул баалоо иш-чараларынын негизинде бүтүндөй Польша боюнча мектептердин күчтүү жана алсыз жактары аныкталып, натыйжада бүтүндөй мектептин дараметин көтөрүү, адистикти жогорулатуу жаатында иш жүрөт.

Мектепти колдоо системасы 4 баскычта ишке ашат:

1) Мектептин муктаждыктарын талдоо.

2) Анын натыйжасында мугалимдердин адистигин жогорулатуу, буга көптөгөн атаандаш түзүмдөр катышат.

3) Мектепте аткарыла турган башка иштердин (ата-энелер менен иштөө, ачык сабактар) көлөмүн аныктоо, аларды аткаруу, мында түрдүү эксперттер жардамга келишет.

4) Муктаждык канчалык аткарылгандыгын баалоо жана андан аркы иштердин планын иштеп чыгуу.

Ошол эле учурда өз билимин өркүндөтүү катары айрым мугалимдердин, бир мектептен бир нече мугалимдин адистигин жогорулатуу да иштей берет.

Мугалимдердин адистигин өркүндөтүүнүн каржы масселесин чечүүгө алардын айлык акысынан 1%ы бөлүнөт. Варшава шаарындагы Инновация жана адистикти өркүндөтүү борборунун мисалында карасак, мугалимдердин айлык акысынан кеткен 1% каражат төмөнкүдөй бөлүштүрүлөт:

- Мектеп директоруна – 0,5%
- Кичи районго (жергиликтүү өз алдынча башкарууга) – 12%
- Билим берүү бөлүмүнө – 10%
- Аталган борборго – 28% кетет, бул болжолдуу 1 млн АКШ долларын түзөт.

Жыл сайын министр билим берүү, анын ичинде адистикти жогорулатуу жаатында артыкчылыктуу жана негизги багыттарды жар салат. Адистикти жогорулатуу борборлору аларды жеткичиликке алат.

Жыл башында адистикти өркүндөтүү түзүмдөрү өз кызматтарынын, курстарынын тизмесин өз сайттарына, жалпыга маалымдоо каражаттарына жарыялашат, өзүнчө китепче кылып чыгарышат. Ошондой эле жыл ичинде адистикти жогорулатуу курстарына катышуучулардын талаптарын эске алуу менен, курстарга өзгөртүүлөр киргизилет. Андан сырткары чыгармачыл мугалимдер, адистер, топтор өз курстарын ар дайым сунуш кыла алышат. Курстарды өткөрүүгө тажрыйбалуу «Профессор мугалимдер» да катышышат. Курстар негизинен акысыз болот, бирок акы төлөнгөн курстар да бар.

Мектептер узак мөөнөттүү баалоо боюнча адистикти жогорулатуу борборлоруна тапшырык (заказ) бере алышат.

Мугалимдердин адистигин жогорулатуу курстары 1 күндөн баштап 240 саатка чейин созулат. Алар түрдүү багыттарда болуп, жогоруда белгилегендей, мектептердин муктаждыгына багытталат. Предметтик адистикти жогорулатуудан

баштап, мамлекеттин, шаардын, райондун артыкчылык багыттары (мисалы, Европа менен жуурулушуу, кызматташуу, адам укугу, басмырлоону болтурбоо, поляк тилин билүү ж.б.), мектептин жамаатынын ичиндеги карама-каршылыктар, мигранттардын балдарынын көйгөйлөрү сыяктуу маселелерге чейин камтыйт.

Курстарга мугалимдер гана эмес, балдар менен иштеген өкмөттүк уюмдардын (социалдык коргоо, укук коргоо ж.б.) өкүлдөрү, түрдүү комиссиялардын мүчөлөрү, ата-энелер, жаштар да катыша алышат.

3. Окуулуктар маселеси.

Башталгыч мектептин биринчи баскычында, б.а. 1-3-класстарда өз-өзүнчө окуу предметтери болбостон, алар жуурулушкан (интеграцияланган) абалда, натыйжада бир чейрекке жуурулушкан бир эле китеп чыгарылат. Ошондо бир жылга 4 китеп чыгат, бала мектепке бир гана китепти көтөрүп барат. Мамлекет бул класстар үчүн жуурулушкан бирдиктүү окуу китептерин акысыз чыгарат.

Төртүнчү класстан баштап атаандаш окуулуктар колдонулат, алар эркин сатылат. Ата-энелер окуу китептерин тандап алышат, мамлекеттин эсебинен алар үчүн компенсация каралат. Мурда мугалимдер тандап, ата-энелер сатып алып келген.

Окуу китебинин кол жазмасын басылмалар, автордук топтор даярдашат да, министрликке алып келишет. Министрликте эксперттердин тизмеси түзүлгөн, алардын ичинен материалдын мазмуну боюнча 2, поляк тили боюнча 1 эксперт дайындалат. Бул үч эксперт кол жазманы жактырса, ал министрдин буйругу менен бекитилет жана аны чыгарууга уруксат берилет.

Кийинки кезде ачык билим берүү ресурстарына, электрондук окуулуктарга, окуу материалдарына көп көңүл бурулууда. Бул үчүн атайын Билим берүүнү өнүктүрүү борбору түзүлүп, жаңы долбоор ишке кирген. Ага ылайык, 62 электрондук окуу китеби даярдалып, тиешелүү сайттарга акысыз илинет. Мында автордук укукка карата абсолюттук эркин лицензия болот. Бул аларды каалаган адам акысыз алып пайдалана алат дегенди билдирет.

Жыйынтыктап айтсак, мугалимдердин статусунда да, аларды колдоо, адистигин жогорулатуу тутумунда да, окуу китептерин даярдоо, басып чыгаруу, окуу китептери менен камсыз кылуу жаатында бизде көйгөйлөр абдан курч турат. Албетте, башка мамлекеттин тажрыйбасын көздү жумуп туруп эле көчүрүп алууга болбойт. Анын алгылыктуу жактарын өзүбүздүн шартка ылайыктап өзгөртүп, ыңгайлаштырып, өркүндөтүп туруп алууга тийишиз.

«БИРИНЧИ МУГАЛИМ» СЫНАГЫ- НЫН ЖЫЙЫНТЫГЫ ЖӨНҮНДӨ

Санжарбек Данияровдун фонду жыл сайын айылдык мектептердин башталгыч класстарынын мугалимдери катышкан “БИРИНЧИ МУГАЛИМ” сынагын (быйыл 6-жолу өткөрүлдү) өткөрүп келет. Жеңүүчү мугалим Москва шаарына маданий-маалымат арттыруучу 10 күндүк саякатка барат. Кызыктуу жана көркөмдүү программанын алкагында элеттик мугалим борбордогу белгилүү музейлерди, сүрөт галереяларын, балет жана операны, джаз концерттерин, драмтеатрларды, атактуу Юрий Никулиндин циркин, Кремлди кыдырып көрүшөт жана башка коптөгөн Россиянын борборундагы байыркы кооз жайларда болушат. Мурдагы жылдардагы жеңүүчүлөрдүн айткандарына караганда, мындай жүрүштөр жагымдуу жана пайдалуу сезимдерди жаратып, дүйнө таанымын бир кыйла кеңейтип, дүйнөлүк борборлордун бири болгон орус калкынын маданий турмушу жөнүндө кеңири түшүнүк берүү менен бирге алардын ааламга атагы бар искусство чыгармалары, шедеврлери менен жакындан таанышууга мүмкүнчүлүк түзүүдө.

Андан тышкары, сынактын баш байгесин жеңген мугалим жана экинчи жана үчүнчү орунду ээлегендер абдан кызыктуу өзгөчө сыйлыкка ээ болушат. Тактап айтканда, алар өздөрүнүн классындагы окуучулары менен бирге Бишкек шаарына бир күндүк маданий-маалымат арттыруучу саякатка чыгышат. Балдар борбор калаабыздагы театралдык оюндарды, музейлерди жана борбордогу белгилүү эстеликтерди кыдырышат. Балдардын көпчүлүгү шаардагы көркөм-кооз жайларды биринчи жолу көрүшүп, балет, опера жана драма менен алгачкы ирет таанышкандыгын айтышууда.

• 2017 жылы КАРИМОВА ТУРУМКАН АБ-ДЫРАХМАНОВНА – Ысык-Көл облусу, Ысык-Көл району, Темир айылындагы Э.Керимгазиев атындагы мектептин башталгыч классынын мугалими сынакта жеңүүчү болду. Эми ал мугалим Москва шаарына маданий-маалымат арттыруучу 10 күндүк саякатка бармакчы.

Төмөндөгү эки мугалим сынактын лауреаттары болушту:

• АКУНОВА НУР САДАТБЕКОВНА – Нарын облусу, Кочкор району, Чолпон айылы, К.Акназаров атындагы мектептин башталгыч классынын мугалими;

• КАРАЕВА НУРГУЛ ЖАПАРОВНА - Баткен облусу, Баткен району, Жаңы-Бак айылындагы К.Тагаев атындагы мектептин башталгыч классынын мугалими;

Үч мугалим тең классындагы бардык окуучулары менен Бишкек шаарына бир күндүк маданий-маалымат арттыруучу экскурсияга келишет.

Андан тышкары, биринчи турдун жыйынтыгы боюнча дагы төмөнкү 3 мугалим биринчи турдун жеңүүчүсү Дипломун альшты

• ТЕМИРБЕКОВА ЧОЛПОН АСАНОВНА – Талас облусу, Кара-Буура району, Жоон-Дөбө айылы, Р.Осмонов атындагы мектептин башталгыч классынын мугалими;

• ТАШМАТОВА ГҮЛЖАМАЛ БЕГИМОВНА- Талас облусу, Талас району, Сасык-Булак айылы, Жумагул уулу Алымкул атындагы орто мектептин мугалими;

• ДЖАПАРОВА АЙГҮЛ КУСУЕВНА – Чүй облусу, Жайыл району, Алексеевка айылы, Алексеевка мектебинин башталгыч классынын мугалими;

Урматтуу окурмандар! Журналдын ушул санынан баштап биринчи жарыялана турган дилбаян 2017 жылы биринчи орунду жеңген Т. Каримованын дилбаяны. Дилбаянынын темасы: “Ч.Айтматовдун “БИРИНЧИ МУГАЛИМ” повести менен менин алгачкы таанышуум жана кийинки жылдарда менин Дүйшөнгө болгон мамилемдеги өзгөрүүлөр” деп аталат.

Санжарбек Данияровдун Фонду 2018-жылда өтө турган кезектеги сынакка даярданууда. Ал тууралуу кененирээк маалыматты www.daniyarov.kg сайтына жарыялайт.

Биз журналда калыстар тобунун баасы боюнча сынактын 1-турунда эң жогору упай алган 6 дилбаянды жарыялайбыз. Анын ичинде 5 дилбаян – кыргыз тилинде, 1 — орус тилинде.